

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKĀS BIBLIOTĒKAS
STARPNOZARU PĒTNIECĪBA

GRĀMATA ZĪME KRĀSA

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKĀS BIBLIOTĒKAS
STARPNOZARU PĒTNIECĪBA

GRĀMATA ZĪME KRĀSA

LU Akadēmiskais apgāds

GRĀMATA. ZĪME. KRĀSA. Sast., zin. red. I. Kivle. Rīga: LU Akadēmiskais
apgāds. 2020. 143 lpp.

Rakstu krājums publicēts ar Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu padomes
2020. gada 21. februāra lēmumu, protokols Nr. 4.

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

Krājumā izmantoti Latvijas simtgadei veltītās Latvijas Universitātes
77. Starptautiskās zinātniskās konferences, LU Akadēmiskās bibliotēkas
Starpnozaru pētniecības centra
konferences “GRĀMATA. ZĪME. KRĀSA” referāti, kas lasīti divās sēdēs:
2019. gada 26. martā – “Atstātās zīmes grāmatās”, 2019. gada 27. martā –
“Grāmata zīmēs un krāsās”.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore *Dr. phil.* Ineta Kivle

Zinātniskie recenzenti:
Dr. phil. Raivis Bičevskis
Dr. philol. Beata Paškevica

Literārā redaktore Vita Aišpure
Angļu tekstu redaktore Edīte Muižniece
Tulkotāja no spāņu valodas Inguna Miļūna
Korektore Ruta Puriņa
Dizainu un maketu veidojusi Andra Liepiņa

Par attēlu autortiesībām atbild rakstu autori.

Vāka un nodaļu sākuma noformējumā izmantotas Ingunas Miļūnas gleznas.

- © LU, LU Akadēmiskā bibliotēka, LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centrs, 2020
- © Autori: Austra Avotiņa, Jana Dreimane, Daina Gulbe, Sandija Iesalniece, Gunta Jaunmuktāne, Ineta Kivle, Ināra Klekere, Maija Krekle, Lilija Limane, Gatis Vanags, Kristīne Zaļuma, 2020
- © Tulkojums no spāņu valodas un gleznas: Inguna Miļūna, 2020

e-ISBN 978-9984-844-07-7

Saturs

Ineta Kivle	
Priekšvārds	5

Horhe Luiss Borhess	
Grāmata (tulkojums no spāņu valodas: Inguna Miļūna)	9

1. daļa

ATSTĀTĀS ZĪMES GRĀMATĀ

Daina Gulbe	
Grāmatas piederības zīmes gadsimtu gaitā Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā	15

Maija Krekle	
Ieraksti Misiņa bibliotēkas grāmatās – laikmeta un cilvēku raksturotāji	28

Kristīne Zaļuma	
Nējaušas satikšanās Bikstos: grāmatās atstātās liecības	36

Jana Dreimane	
Grāmatas ar pilnīgas slepenības zīmogiem – aukstā kara liecības Latvijas bibliotēkās	47

2. daļa

GRĀMATA KRĀSĀS UN ZĪMĒS

Gunta Jaunmuktāne	
Ilustrācijas 20. gadsimta pirmās puses (līdz 1940. gadam) Latvijas grāmatniecībā	67

Gatis Vanags	
Kārlis Sūniņš – grāmatu ilustrators un burtu dizainers	83

Lilija Limane	
Populāro latviešu grāmatu bilžainie vāki 19. gadsimta otrajā pusē	94

Austra Avotiņa	
<i>Liber Meus</i> . Pēterim Upītim 120	106

Ināra Klekere

Attēlu izcelsme un funkcijas Livonijas aprakstā

Sebastiāna Minsterā "Kosmogrāfijas" 16. gadsimta izdevumos 114

Sandija Iesalniece

Audiogrāmatas dažādie ķermeņi, noformējums un dizains,

tā autonomija vai sinerģija ar grāmatu: Gintera Grasa

"Im Krebsgang", Ernsta Jandla dzeja, Bila Klintonā "My Life" 124

Ineta Kivle

Summary 135

Annotations 136

Autori 142

Grāmatas piederības zīmes gadsimtu gaitā Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā

Atslēgvārdi: *Bibliotheca Rigensis*, bibliotēkas krājums, zīmes grāmatās, zīmogs, šifrs, svītrkods, inventāra grāmatas, elektroniskie katalogi.

Bibliotēkas, kuru pašlaik zinām kā Latvijas Universitātes Akadēmisko bibliotēku (turpmāk LU AB), pirmsākumi datējami ar 1524. gada 6. martu¹, kad Rīgā tika atvērta pirmā publiskā bibliotēka *Bibliotheca Rigensis*. Turpmākajos gadsimtos, mainoties bibliotēkas atrašanās vietai, juridiskajai vai politiskajai piederībai, mainījās arī bibliotēkas nosaukumi. Atpazīstamākie bibliotēkas nosaukumi ir Doma bibliotēka (no 1553. līdz 1891. gadam atradās Doma baznīcas krustejā), Rātsnama bibliotēka (pēc 1891. gada), Rīgas pilsētas bibliotēka, kuru 1945. gadā pārdēvē par Latvijas PSR Valsts vēsturisko bibliotēku. Atzīmējams ir fakts, ka, 1946. gada februārī nodibinot Latvijas PSR Zinātņu akadēmiju (par dibināšanas dienu pieņem 14. februāri; turpmāk Zinātņu akadēmija), jau 5. jūnijā ar Latvijas PSR Ministru padomes lēmumu Valsts vēsturisko bibliotēku nodeva Zinātņu akadēmijai un bibliotēka ieguva jaunu nosaukumu – Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka (turpmāk LZA FB). Ar šo pašu lēmumu arī J. Misiņa bibliotēku

pievienoja Zinātņu akadēmijai², bet 1954. gadā kā atsevišķu struktūrvienību – LZA FB un tā ieguva nosaukumu “Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas J. Misiņa Latviešu literatūras nodaļa”³ (turpmāk Misiņa bibliotēka). Zinātņu akadēmijas pakļautībā Fundamentālā bibliotēka darbojas no 1946. līdz 1992. gadam, kad tā atdalījās un ieguva nosaukumu Latvijas Akadēmiskā bibliotēka (turpmāk LAB). Kopš 2009. gada oktobra tā ir Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka (turpmāk LU AB).

Nenovērtējamu ieguldījumu bibliotēkas krājuma attīstībā ir devis vēsturnieks un grāmatniecības vēstures pētnieks Jānis Straubergs (1886–1952), būdams tās direktors no 1944. līdz 1946. gadam. “J. Straubergs panāca bibliotēkai tādas pašas tiesības kā VB [Valsts bibliotēkai]: vākt bezsaimnieku grāmatas, saņemt no citām bibliotēkām izņemto aizliegtu literatūru”⁴ un, galvenais, panāca Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēkas, Rīgas biržas komitejas un Kurzemes provinces muzeja grāmatu krājumu nodošanu bibliotēkai, tāpat kā arī daudzu citu likvidēto biedrību un institūciju, arī dažādu privātpersonu grāmatu krājumu nodošanu (visus nav

1 Zanders, O. 2000. *Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)*. Rīga: Zinātne, 133. lpp.

2 *Библиотеке 450: к юбилею Фундаментальной библиотеки АН Латвийской ССР, 1524–1974*. 1974. Рига: Зинатне, с. 37–38.

3 Turpat, [42.] lpp.

4 Dreimane, J. 2004. *Latvijas bibliotēkas otrās padomju okupācijas gados: promocijas darbs*. Rīga: LU, 71. lpp.

iespējams uzskaitīt). Bibliotēka arī saņēma grāmatas no Maskavas un Ļeņingradas bibliotēku rezerves fondiem.

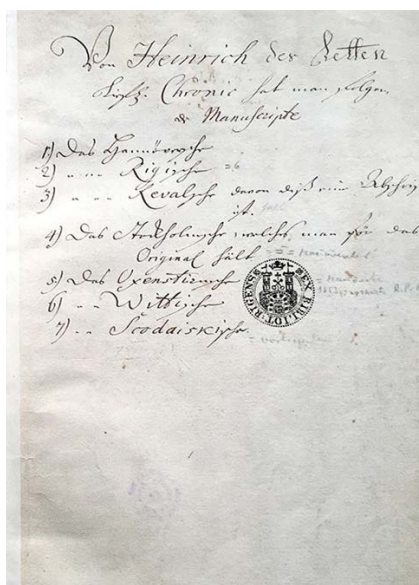
Runājot par bibliotēkas krājumu, būtiski pieminēt Rokrakstu un reto grāmatu nodaļu, kas ir *Bibliotheca Rigensis* unikālo izdevumu ar pašrocīgiem autoru un īpašnieku ierakstiem tiešā mantiniece un krājuma glabātāja. Vispirms gan jāpiemin 1941. gada 29.–30. jūnija postošais ugunsgrēks Rīgas pilsētas bibliotēkā⁵, kad tika izglābtas tikai ugunsdrošos seifos ieslēgtās lielākās bibliotēkas vērtības, dārgumi – inkunābulas, viduslaiku pergamenta manuskripti, katenāti (grāmatas ar ķēdēm, ar kuru palīdzību grāmatu pieslēdza pie pulsts), grāmatas ar apkalumiem un slēdžiem, koka vai ādas vākos, izrotātas ar zeltu u. tml. Ugunsgrēkā sadega un gāja bojā apmēram 9/10 grāmatu krājuma, kā arī katalogi un inventāra grāmatas.

Gandrīz piecu gadsimtu garumā ar LU AB krājumu ir strādājuši un savas zīmes grāmatās atstājuši gan to iepriekšējie īpašnieki, gan arī bibliotēkas darbinieki. Apskatot krājumu *de visu*, redzams, ka ļoti daudzu grāmatu liktenis ir bijis raibs (ko parāda daudzās atstātās zīmes grāmatās). Lai gan 20. gadsimtā bibliotēkas struktūrvienību krājumus neapvienoja, tomēr zīmes grāmatās (zīmogi un šifri) rāda, ka atbilstoši krājuma attīstības koncepcijai un pamatmērķim ir notikusi grāmatu rotācija no viena krājuma otrā.

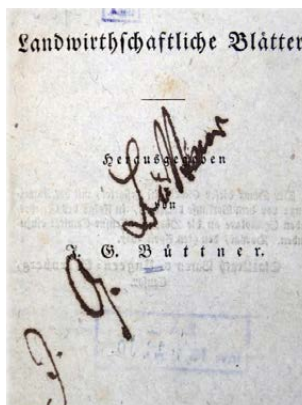
Pirmās ar roku rakstītās un pārrakstītās grāmatas bija un ir ļoti dārgas un saudzējamas, tādēļ grāmatas bojāšana, nozaudēšana vai, nedod Dievs, nozagšana būtu bijis zaudējums. Tas, kā cilvēki centās iezīmēt un apzīmēt savu īpašumu un reizē arī nodrošināties pret tā nozagšanu, uzskatāmi parādās arī grāmatās. Tās ir gan ķēdes ar daudzfunkcionālu nozīmi, gan zīmogi, gan ar roku ierakstīts īpašnieka vārds, reizēm arī veltījuma ieraksts u. tml. ① ② ③ Senajās grāmatās savas zīmes ir atstājušas gan līdz mūsdienām labi zināmas personas, gan arī kultūrvēsturē nezināmi cilvēki. Un, atšķirībā

① Ķēžu grāmatas

② *Bibliotheca Rigensis* zīmogs

③ Ar roku ierakstīts īpašnieka vārds

5 Библиотеке 450, с. 36.

no mūsdienām – interneta laikmeta, kad vienkopus ir savākts un apkopots milzīgs informācijas apjoms, kas ir plaši pieejams, ja vien to neliedz Fizisko personu datu aizsardzības likums, – tām visām ir milzu nozīme, lai ko uzzinātu par grāmatas tapšanu un vēsturi, ja tikai spējam tās atšifrēt.

Privātpersonu ar roku rakstītie ieraksti var būt, piemēram, īpašuma piederības apliecinājums. Tā no ieraksta psalmu grāmatā “Psalterium”, kas iespiesta 1524. gadā Bāzelē, mēs uzzinām, ka tā piederējusi vācu tautības literāta Georga Mancelja (*Georgius Mancelius*; 1593–1654) tēvam – mācītājam Kasparam Mancelim. Literatūrvēsturnieks Ojārs Zanders (1931–2018) grāmatā “Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)”, sasaistot vēstures faktus ar ierakstiem gan grāmatās, gan dažādos ar bibliotēkas darbību saistītos materiālos – dokumentos, secina, kādā veidā tās ir nonākušas bibliotēkā, kas ir bijuši to īpašnieki.⁶ Bieži vien tie ir veltījuma – dāvinājuma ieraksti kādai mums zināmā vai nezināmā fiziskai vai juridiskai personai. Piemēram, 1936. gadā Magdeburgā izdotajā Volframa fon Ešenbaha (*Wolfram von Eschenbach*) “Leben und Dichten” 1. sējumā ierakstam rokrakstā “*Karoline Henriette Marie Auguste Engelmann.*” veselas lappuses garumā seko dzejolis, varbūt veltījums.

Vieni no savdabīgākajiem ierakstiem bibliotēkas krājumā esošajās grāmatās ir pret zagļiem vērsti nolādējuma teksti. Piemēram:

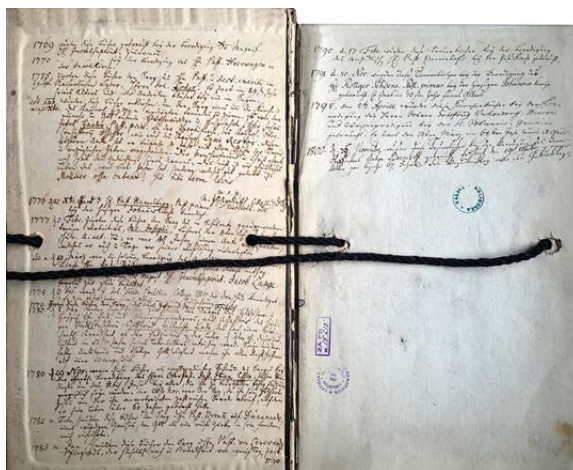
Amen in gottes namen

Dieses bichlein ist mir lieb wer mir es stilt / der ist Ein dieb Es mag sein hene oder hann / so muss er doch dran Es mag sein Magt oder / knecht so ist ihn doch der Galge gerecht / Ehre sey gott in der chör und frit auf Erten / und den menschen einen wohl gefallen.

Johann Heinrich Müller [grāmatas beigās].

4 Nolādējuma ieraksts

5 Sēru–bēru grāmata

6 Zanders, O. 2000. *Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)*, 133.–144. lpp.

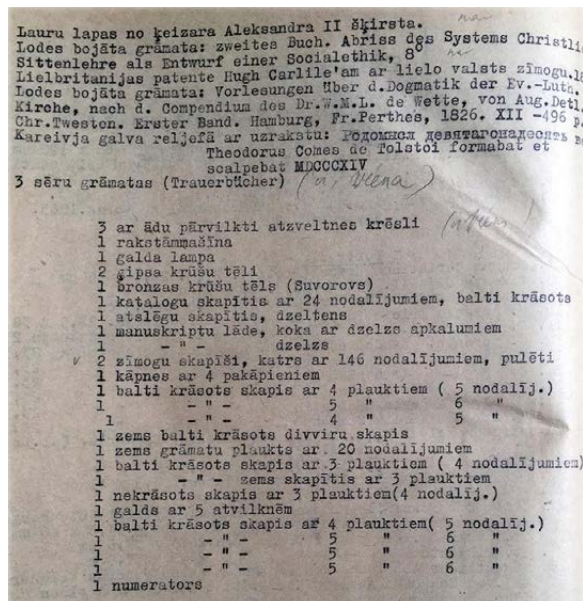

Tulkojumā tas būtu apmēram šādi: “Āmen Dieva vārdā. Šī grāmatiņa man ir ļoti mīļa; kas to nozog, tas ir zaglis; vai tas vista vai gailis, vai puisis vai meita, tas nonāks pie kāķa. Gods Dievam augstībā un miers virs zemes, un cilvēkiem labs prāts. Johans Heinrihs Millers.” 4

Viens no zināmākajiem *Bibliotheca Rigensis* jeb Rīgas pilsētas bibliotēkas bibliotekāriem ir Daniels Eberhards (*Daniel Eberhard*), kuru amatā iecēla 1702. gadā. Viņa darbības laikā iekārtota pirmā saglabājusies jaunieguvumu reģistrācijas grāmata jeb bibliotēkas rokasgrāmata “*Handbuch der Stadt-Bibliothek*” (1702–1842).⁷ Interesants ir 1703. gadā grāmatā izdarītais ieraksts vācu valodā, ko vārētu tulkot apmēram tā: “viena krievu grāmata sarkanā ādā iesieta, kas ir baznīcas kārtība, kāda tā ir pie maskaviešiem”. Fakts ir pieminēšanas vērts, jo grāmata nav identificēta. No protams, ka bibliotekārs nav zinājis baznīcslāvu valodu un kirilicu, tāpēc grāmata (atšķirībā no citiem jaunieguvumiem) reģistrēta aprakstoši.

No Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā atrodamajām raritātēm un ar šiem izdevumiem saistītajiem ierakstiem var minēt “Sēru-bēru grāmatu” – grāmatu šīs zemes gaitas beigušajiem garīdzniekiem, ievērojamiem cilvēkiem, kas pēc savas darbības un nopelniem bija pelnījuši izvadišanu ar grāmatu, kuru izsniedza par ziedojumiem. 5

Saistībā ar šo grāmatu atrodamajos ierakstos redzams, ka ir bijušas 3 melnas liķu grāmatas baznīcas pārvaldībai, kas bibliotēkai ir dāvinātas 1685. gada 12. jūnijā. Vēl pēc 1941. gada lielā ugunsgrēka 1942. gadā nu jau jaunajā inventāra grāmatā arī ir rakstīts: 3 liķu grāmatas, 3 sēru grāmatas un citas inventārā ietvertas lietas.⁸ 6 Šajā pašā inventāra grāmatā ir arī ieraksti par vēsturnieka un mākslinieka Johana Kristofa Broces (*Jochann Christof Brotze*; 1742–1823)

6 Rokrakstu un reto grāmatu nodaļas “Inventāra grāmata”. 1942

7 *Handbuch der Stadt-Bibliothek (1702–1842)*. LU AB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa (turpmāk LU AB R). Inv. Nr. 2853.

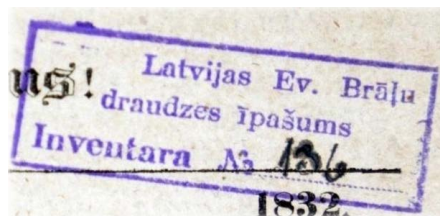
8 *Rīgas pilsētas bibliotēka. Inventāra grāmata*. 1942. LU AB R.

rokrakstiem, kas ir pārcietuši ugunsgrēku un saglabāti.

Runājot par piederības zīmēm grāmatās, pirmais, kam pievēršam uzmanību, atverot kādu bibliotēkas grāmatu, ir zīmogs, daudzos gadījumos pat vairāki. Zīmoga atstātās pēdas grāmatā ir nenovērtējams dārgums, jo zīmogā ierakstītā informācija ir saglabājusies vairāku gadsimtu garumā neizmainīta un visiem saprotamā veidā, tā ka to ietekmē nevis cilvēka rokraksta īpatnības, bet gan tikai nospieduma kvalitāte. Zīmogs ir gan grāmatas vizītkarte, gan īpašuma apliecinājums, gan vienlaikus arī institūcijas vizuālā identitāte, kas rada priekšstatu par grāmatas iepriekšējiem saimniekiem un tās ceļu līdz nonākšanai bibliotēkas krājumā. 7 8 9 10

LU AB krājumā var atrast daudz Latvijas un ārzemju iestāžu, organizāciju un privātpersonu zīmogus. Nelielais ekskurss bibliotēkas vēsturē bija nepieciešams arī tādēļ, lai labāk saprastu, kādēļ bibliotēkas krājumā ir tik daudz grāmatu ar 1834. gadā dibinātās Krievu Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrības (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der russischen Ostseeprovinzen*) zīmogiem. Biedrība plašāk pazīstama ar pēdējo latvisko nosaukumu – Rīgas Vācu vēstures un senatnes pētītāju biedrība (*Deutsche Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga*; biedrību likvidēja 1939. gadā). Grāmatās var atrast zīmogus ar visiem biedrības nosaukumiem, tāpat kā biedrības bibliotēkas zīmogus. 11

LU AB grāmatās atrodamos zīmogus var iedalīt divās lielās grupās. Pirmā – zīmogs izstrādāts un lietots tieši bibliotēkas vajadzībām, lai kādi laika gaitā būtu tās nosaukumi – *Bibliotheca Rigensis*, Rīgas pilsētas bibliotēka, Rīgas pilsētas Misiņa bibliotēka, LZA FB, LAB vai tagad LU AB. Bibliotēkai mainot nosaukumu vai juridisko piederību, mainījās arī zīmoga saturs un dizains. Jāuzsver, ka runāju tikai par zīmogiem, kurus izmantoja un izmanto grāmatu zīmogošanai. Bibliotēku pievienojot LPSR ZA un sākot komplektēt krājumu un grāmatas apstrādāt centralizēti Vāgnera ielā 4, visu struktūrvienību

7

8

9

10 Zīmogi – īpašuma piederības apliecinājumi

jaunajās grāmatās tika spiests viens – LZA FB – zīmogs. 12 Līdz ar to arī Misiņa bibliotēka zaudēja savu respektablu, skaisto zīmogu. 13

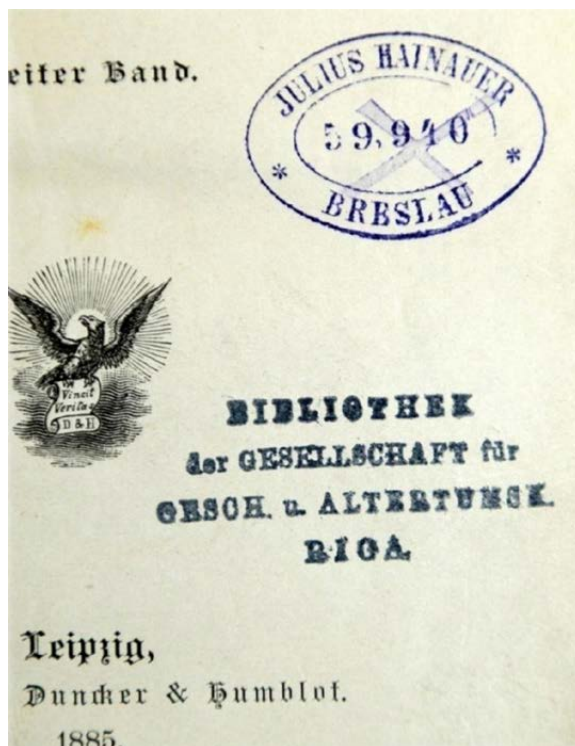
Tomēr tas nenozīmēja, ka pēc bibliotēkas nosaukuma maiņas visas grāmatas tūlīt tika pārzīmogotas, jo jaunais zīmogs tika izmantots jaunienākušo izdevumu zīmogošanai un krājuma maiņas gadījumos, kad veco zīmogu dzēsa: sarunvalodā sakot “krusts pāri”. Latvijas bibliotēkās šāda prakse nebija sveša, kā to rāda arī LU AB krājuma grāmatu zīmogi. 14 15

Strādājot ar jauniegūtu grāmatu, viens no pirmajiem darbiem ir apzīmogošana. Zīmogam galvenā ir funkcionālā nozīme: tas satur pilnu organizācijas vai struktūrvienības nosaukumu, LU AB gadījumā arī dibināšanas gadu. Zīmoga nospiedumu veic tā, lai tas netraucētu uztvert citu iespiesto informāciju un būtu skaidri salasāms. Praksē gan ne vienmēr tas ir izdevies.

Problēma ir, piemēram, miniatūrizdevumi, kuri izmēru ziņā var būt mazāki par zīmogu, nemaz nerunājot par svītrkodu, kas dažos gadījumos ir garāks par grāmatīņas platumu. Gan strādājot ar jaunajām grāmatām, gan rekatalogizējot elektroniskajā katalogā neietverto krājumu, mēdz būt izdevumi, kuros nav iespējams atrast brīvu vietu zīmogam un svītrkodam. Pašreiz bibliotēkā aktuāla ir retrospektīvā konversija – darbs ar krājuma daļu, kas nav iekļauta bibliotēku elektroniskajā kopkatalogā, un prioritāri tās ir inkunābulas un citi vērtīgākie izdevumi. Tādēļ aktuāls ir jautājums, kur likt svītrkodu. Skaidrs, ka to nedrīkst līmēt pašā inkunābulā, lai to nesabojātu. Te varētu noderēt muzeju pozitīvā pieredze, kur svītrkods, piemēram, piesiets pie izdevuma ar līnu aukliņu.

Otra nozīmīga daļa ir iepriekšējo īpašnieku atstātie zīmogi. Jau iepriekš minētajā V. fon Ešenbaha “Leben und Dichten” 1. sējumā, kas izdots 1936. gadā Magdeburgā, ir arī pieminētie Rīgas Vācu vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēkas (*Bibliothek der Gesellschaft für Gesch. u. Altertumsk. zu Riga*) un LZA FB zīmogi.

Bibliotēkā ir arī grāmatas ar zīmogiem, kuros ir ierakstīts vēstījums – novēlējums.

Der Bibliothek der Ges. f. Gesch. u. Alt.-kunde überreicht vom J. G. G.

11 *Deutsche Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga bibliotēkas zīmogi*

Piemēram: “Šī grāmata ir tautas velte Tev un citiem latviešu karavīriem. Jo vairāk to izlasīs, jo vērtīgāka tā kļūs. Tāpēc – saudzē to!” Ziedojums LNP bibliotēku fondam.”¹⁶

Šobrīd bibliotēkā notiek Misiņa bibliotēkas un Rokrakstu un reto grāmatu krājuma rekatalogizācija, tas ir, elektroniskajā katalogā veidojam jaunu, mūsdienu tehniskajām iespējām un prasībām atbilstošu izdevuma bibliogrāfisko aprakstu. Kartiņu katalogu ēras laikā parasti visa informācija ietilpa vienā vai 2–3 kartītēs, bet elektroniskajā katalogā var ierakstīt informāciju par izdevumu uz vairākiem “ekrāniem”. Lai arī, no vienas puses, tas ir labi, informācija ir plaša, no otras – draud noslikšana lielajā informācijas apjomā un nespēja operatīvi atrast sev nepieciešamo informāciju. Pozitīvais: piezīmju zonā ir iespējams sniegt savai bibliotēkai būtiskas ziņas par šo izdevumu – par dāvinātājiem, ekslibriem, autogrāfiem, vērtījuma ierakstiem, zīmogiem, retajām grāmatām – par iesējumu, šrifta veidu u. tml.

Piemēram, 1794. gadā Rīgā izdotajai Bībelei ar sistēmas numuru 921925 Bibliotēku informācijas sistēmā (BIS) *Aleph* ir šāds apraksts:

“Ta Bihbele jeb tee swehti Deewaraksti tahs wezzas un jaunas Derribas kas preesch un pehz ta Kunga Jesus Kristus swehtas peedsimschanas no swehteem Deewa Wihreem, Prawescheem, Preezasmahzitajeem, un Apustuļeem usrakstīti tikkuschi / Latweescheem un Kursemneekeem par labbu sagahdati, istulkoti un rakstōs no jauna isdriķķeti.

Tā Bībele jeb tie svēti Dieva raksti tās Vecās un Jaunās Derības, kas priekš un pēc tā Kunga Jēzus Kristus svētās piedzimšanas no svētiem Dieva vīriem, praviešiem, priecās mācītājiem un apustuļiem uzrakstīti tikuši

Rihgā: dabujams pee Jahņa Priddriķa Artknok, 1794.

[7], 992, 176 lpp.; 21 cm.

Piesieta 1 grāmata. LAB (MR)

Gotiskajā šriftā.

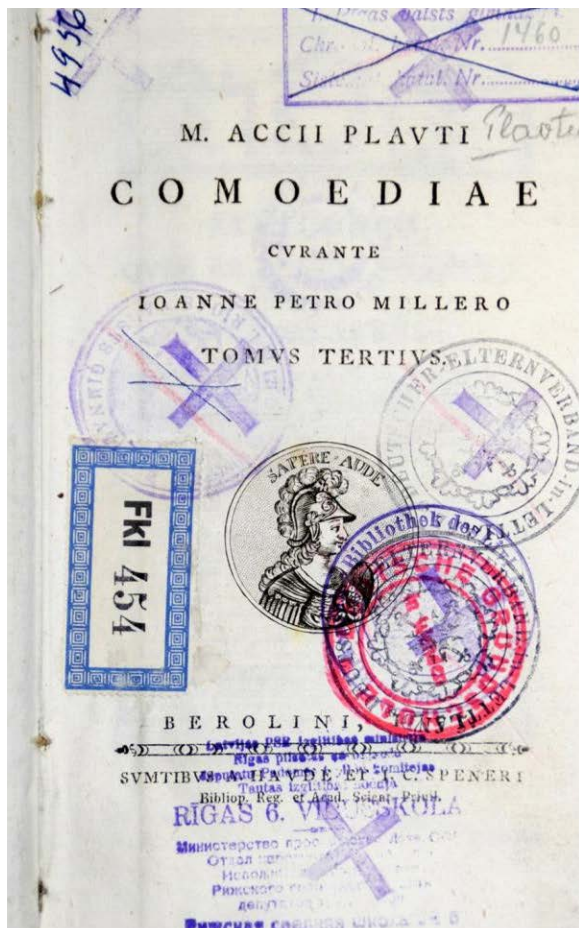
9 Apalups, A. 1943. *Pieci paziņas pasmaida*. Rīga: Zelta Ābele, [1.] lpp.

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas zīmogs

Rīgas pilsētas Misiņa bibliotēkas zīmogs

Grāmatas titullapas izskats pēc īpašnieku maiņas

Ietver rādītāju.

Grāmatas priekšējā vāka iekšpusē ieraksts.

Grāmatā ar atsevišķu numerāciju iekļauts: Apocrypha: Jeb Grahmatas, Kas teem swehteem Deewa Raksteem lihdsi ne turramas, un tomehr derrigas un labbi lassamas irraid.

Bibliothek der Lett. Liter. Societaet. LAB (MR) (Zīmogs)

Kurlaendische Bibelgesellschaft LAB (MR) (Zīmogs)

Iesējums: koka vāki, tumša āda, 4 auklojumi, 21 × 12 × 9 cm. Grāmatai misiņa sprādžu stiprinājumi, sprādzes nav saglabājušās. Uz grāmatas muguriņas grāmatas nosaukums bezkrāsas iespaidumā. LAB (MR)

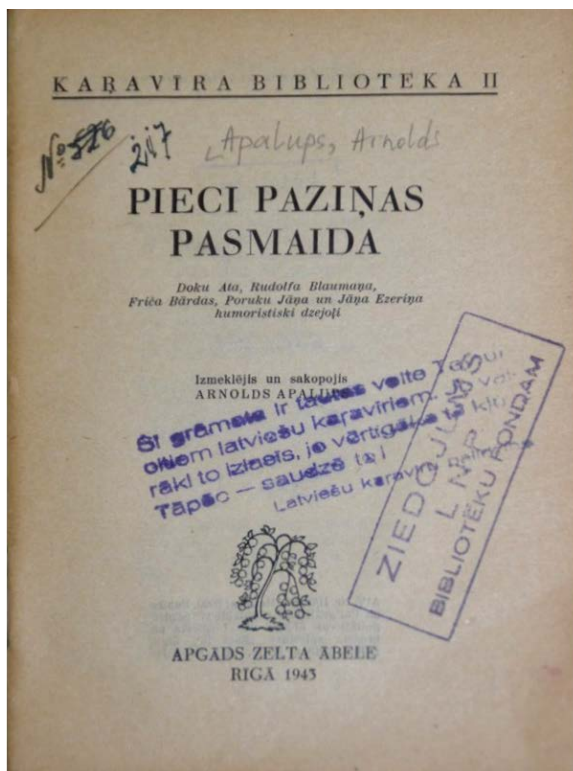
Iesējums: koka vāki, tumša āda, 5 auklojumi, 21 × 13 × 10 cm. Grāmatai misiņa pogas, misiņa sprādžu stiprinājumi, sprādzes nav saglabājušās. LAB (MR) (Iesējums piesietajai grāmatai).” 17

Viena no grāmatas svarīgākajām piederības zīmēm ir inventāra numurs (kopš 1993. gada svītrkods), kas atsevišķi neko neizsaka, bet kopā ar inventāra grāmatu vai elektronisko katalogu sniedz galveno informāciju: kad grāmata iegūta (gads un datums), kā iegūta (pirkta, dāvināta, atlasīta), kur pirkta, kas dāvinājis, cik maksājusi. LU AB gadījumā tā var būt arī nodota citam krājumam. 18 Jau Rīgas rātskunga Melhiora Fuxsa (*Melchior Fuchs*; 1603–1678) iekārtotajā Rīgas pilsētas bibliotēkas hronikā un dāvinājumu grāmatā saskatāmi inventāra grāmatu pirmsākumi, jo ir ieraksti par grāmatu iegādei ziedotām summām vai dāvinātām grāmatām.¹⁰

Latvijas PSR Valsts vēsturiskās bibliotēkas inventāra grāmatā Nr. 1 1944. gada 27. novembrī ir izdarīti pirmie ieraksti. Ar 1. inventāra numuru ir ieinventarizēta grāmata “Ozols A. Tautas dziesmu literatūras bibliogrāfija. Rīgā, Rāmaves apg. 1938. g. 2837(1) lpp. 8,- Rbļ. Nodots specf. Akts 11-53. g.”. Pirmajai un otrajai inventarizētajai grāmatai nav uzrādīts

15 Dzēsts zīmogs

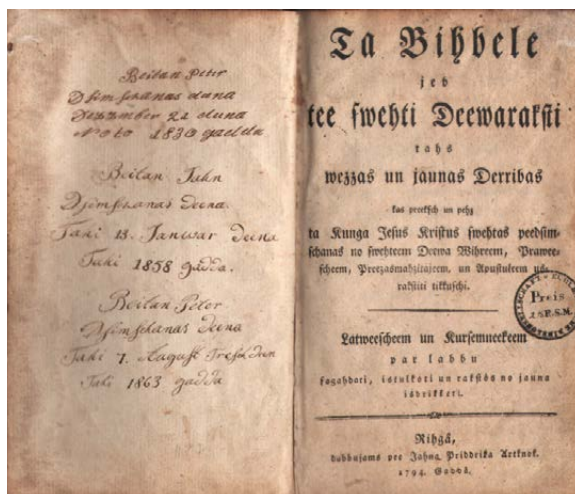

16 Veltījuma – novēlējuma zīmogs

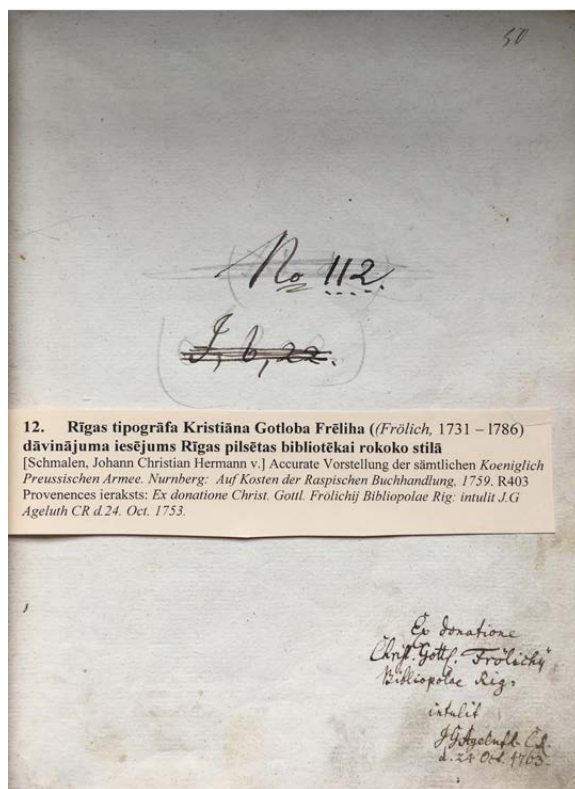
10 Fuxss, M. *Rīgas pilsētas bibliotēkas albums – hronika*. LU AB R, inv. Nr. 4839.

ieguves avots. Trešais ieraksts rāda, ka grāmatas ir pirktas VAPP centrālajā grāmatnīcā.¹¹ Grāmatas ir pirktas arī Centrālajā zinātnisko bibliotēku kolektorā, antikvariātos un no privātpersonām. Ir ieraksts “Valters un Rapa”, bet nav norādīts, vai grāmatas ir pirktas vai dāvinātas, katrā ziņā nav saistības ar “Valteru un Rapu” kā izdevēju, jo grāmatas ir vācu valodā, izdotas Vācijā 19. gadsimta sākumā, piemēram, J. G. Herdera, F. Šillera, K. M. Vilanda Kopoti raksti (*Sämtliche Werke*). Pirmie ieraksti rāda, ka grāmatas pārsvarā ir pirktas vai dāvinātas, bet mazliet tālāk parādās jauns termins “Savāktas” (skat. bibliotēkas vēsturi). Padziļinātai izpētei jāizmanto grāmata *de visu*: pēc zīmogiem, ar roku rakstītiem ierakstiem daudzos gadījumos var rekonstruēt grāmatas iepriekšējo īpašnieku vārdu. Jau iepriekš apskatītajā V. fon Ešenbaha “Leben und Dichten” 1. sējumā ar inventāra numuru 459.096 redzams, ka grāmata inventarizēta 1958. gadā ar aktu “Rez. 43”. Tas nozīmē, ka grāmata jau atradās LZA FB rezerves fondā un 1958. gadā tika inventarizēta un nodota pamatfondam. Visticamāk, ka šīs grāmatas pirmā īpašniece bija K. H. M. A. Engelmann, bet LZA FB krājumā tā nonāca no *Bibliothek der Gesellschaft für Gesch. u. Altertumsk. zu Riga* krājuma (zīmogs). 111. inventāra grāmatā ir daudzi šādi akti ar atzīmi “Rez.”, kas norāda, ka grāmatas nāk no Rezerves krājuma, kurš pēckara gados pārsvarā tika komplektēts no savāktajām “bezsaimnieka” grāmatu kolekcijām.

Inventarizējot jaunu vai rekatalogizējot jau bibliotēkas krājumā esošu izdevumu, grāmatai tiek piešķirts jauns, mūsdienīgs svitrkods, kas nolasāms ar skeneri, piemēram, 819000001, un kas sastāv no bibliotēkai (Latvijā) piešķirtā koda, gada, kad grāmata ir inventarizēta, un individuālā inventāra Nr. bibliotēkā. Bet, kā jau minēju, tas ir tikai gads, kad datus par

17 Bībeles titullapa, kas aprakstīta Bibliotēku informācijas sistēmā (BIS) *Aleph* ar sistēmas numuru 921925

18 Dāvinājuma ieraksts

11 Rīgas pilsētas bibliotēka – LPSR Valsts vēsturiskā bibliotēka. Inventāra grāmata Nr. 1. 1944/1945. LU AB Krājuma komplektešanas un attīstības nodaļa (turpmāk LU AB KK).

grāmatu ievada BIS *Aleph*, nevis kad grāmata ir nonākusi bibliotēkā vai izdota, jo gandrīz piecu gadsimtu garumā bija inventāra grāmatas un kartiņu katalogi, un tikai no 1993. gada datus par grāmatām sāka ievadīt elektroniskajā BIS *Liber*, no 2009. gada – BIS *Absotheque* un tikai no 2010. gada – BIS *Aleph*. Izmantojot tikai BIS *Aleph* atrodamo informāciju par LU AB krājumu, var rasties maldīgs priekšstats par tā veidošanos un struktūru.

Viena no galvenajām problēmām – retās grāmatas kultūrvēsturē ir pazīstamas pēc vecajiem inventāra numuriem, kas ir atspoguļoti dažādos rādītājos. Jaunie svītrkodi varētu radīt problēmas izdevumu atpazīšanā. Lai gan, protams, eksemplāra aprakstā tiek ierakstīts arī vecais inventāra numurs, grāmatās ir arī pirmo *Bibliotheca Rigensis* bibliotekāru atstātie, ar roku rakstītie inventāra numuri un pēc 1941. gada ugunsgrēka par jaunu ierakstītie inventāra numuri.

Rīgas pilsētas Misiņa bibliotēkas pirmā inventāra grāmata datējama ar 1925. gadu. Misiņa bibliotēkā inventāra grāmatās literatūru inventarizēja līdz 1964. gada 11. janvārim. Tad inventāra grāmatā parādās ieraksts: “Šajā inventāra grāmatā ar numuru M 217646¹² no 1964. gada 11. janvāra pārtraukti ieraksti sakarā ar inventarizēšanu aktos. Nākošais inventāra numurs M-1-1-64.” Atšifrējot ierakstu: aktus veidoja katru gadu no jauna ar pirmo kārtas numuru un katrai grāmatai aktā bija savs kārtas numurs un inventarizācijas gads. Tos rakstīja mašīnrakstā uz A4 lapām divos eksemplāros caur koppelīru. Viens eksemplārs palika komplektēšanas nodaļā, otrs eksemplārs kopā ar apstrādātajām grāmatām tika nodots Misiņa bibliotēkai.

Aktu sistēma darbojās līdz 1993. gadam, kad tika uzsākta visu izdevumu katalogizēšana elektroniskajos katalogos *Liber*, *Liber Media* un beidzot BIS *Absotheque*, kuru mēs, Krājuma

komplektēšanas un attīstības nodaļas darbinieki, padarījām dzīvotspējīgu, bet nepaspējām ar to pastrādāt, jo 2010. gadā pārgājām no BIS *Absotheque* uz valsts nozīmes kopkatalogu *Aleph*.

LZA FB un Latvijas PSR Valsts bibliotēkā, kā arī P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes bibliotēkā tika izveidoti specfondi un atļauts paturēt katras izņemamās grāmatas eksemplārus to glabāšanai un lietošanai saskaņā ar noteikumiem par speciālo grāmatu fondu. Specfondu ierīkošanas kārtība visā PSRS bija vienota, specfondu darba un lietošanas noteikumus noteica attiecīgo Maskavas iestāžu instrukcijas. Pozitīvais visā šajā neįēdzībā ir tas, ka specfondi ļāva saglabāt citādi iznīcībai paredzētos izdevumus.

LZA FB liecība par specfonda darbību ir spiedogs grāmatā ar atzīmi [S]. Tāds pats spiedogs ir arī inventāra grāmatās, un vēl ir atzīme par izdevuma nodošanu “specfondam”.¹³ Īpaši pirmās inventāra grāmatas izceļas ar spiedoga “S” pārbagātību un atzīmi, ka nodots specfondam ar 1949., 1952., 1953., 1955. vai citu gadu aktiem, norādot numuru. **19**

Daļa no 1944.–1945. gadā iegūtajām grāmatām tagad mājvietu ir atradusi krājumā “Cimelia”. Grāmatās ir redzams gan vecais inventāra numurs, gan jaunais svītrkods, bet inventāra grāmatā pie konkrētā izdevuma inventāra numura parādās atzīme “FM uz Cimelia”.

1987. gadā darbu sāka PSRS Galvenās literatūras pārvaldes (turpmāk GLP) vadītā starpnozaru komisija, kas pārskatīja grāmatas, paredzot pārcelt tās no specfondiem uz brīvi izmantojamiem krājumiem. Arī ZA FB 1988. gadā darbinieki intensīvi strādāja ar specfonda grāmatām, atkal tās no jauna inventarizējot un nododot Misiņa bibliotēkas krājumam un Centrālajam krājumam.

Bet tikai 1990. gada 9. jūlijā tika izdota GLP pavēle “Par specfondu likvidāciju”, kas noteica visu grāmatu pārcelšanu uz publiskajām krātuvēm. Kā piemēru var minēt ārsta Jāņa

12 LPSR ZA FB J. Misiņa latviešu literatūras nodaļas inventāra grāmata ar numuru MN 33. 1963/1964. Ieraksts pēc inventāra Nr. M 217646. LU AB KK.

13 Rīgas pilsētas bibliotēka – LPSR Valsts vēsturiskā bibliotēka. Inventāra grāmata Nr. 1. 1944/1945. LU AB KK.

Zāliša slaveno grāmatas “Mīlestības vārdā” 1981. gada pirmizdevumu un 1982. gadā atkārtoti izdoto un ar ilustrācijām papildināto otro izdevumu. Pamatojoties uz inventāra numuriem, var secināt, ka abi izdevumi specfondā nokļuva 1982. gadā un 1989. gadā atkal tika pārinventarizēti un nodoti bibliotēkas krājumiem brīvai lietošanai. Šie inventāra numuri ir dzēsti, jo grāmata ir tikusi rekatalogizēta, kas nozīmē, ka visa informācija par šo grāmatu bija atrodama elektroniskajā katalogā *Absotheque* un tagad ir konvertēta elektroniskajā katalogā *Aleph*. Statistika šajā gadījumā liecina, ka viena grāmata pie komplektētājiem un katalogizētājiem (neskaitot specfonda darbiniekus) bijusi piecas reizes.

Vēl viena LU AB grāmatās atrodamā piederības zīme ir sastopama izdevumos ar grifu “Для служебного пользования”: tie bija plāni brošūrvēda izdevumi ar slepenu, tautai nevēlamu informāciju par ārzemju komandējumiem un tehniskajiem sasniegumiem. Grāmatās pie inventāra numura ir atzīme “C...”, un tās inventarizēja atsevišķās inventāra grāmatās, pēc īpaša rīkojuma, kā strādāt ar šiem izdevumiem un kā jāveido inventāra numuri.

Lai orientētos milzīgajā informācijas klāstā un atrastu vajadzīgos izdevumus pa daudzajām zinātņu nozarēm, ir radītas klasifikācijas sistēmas – jauna grāmatas piederības zīme.

18. gadsimta sākumā *Bibliotheca Rigensis* bibliotēkār D. Eberhards bibliotēkas krājumu sakārto un sistematizē 6 pamatnodaļās:

1. Teoloģija.
2. Tieslietas.
3. Medicīna.
4. Vēsture.
5. Filozofija.
6. Filoloģija un dažāda satura grāmatas.¹⁴

Gadsimtu gaitā izdevumu klasifikācija pa zinātņu nozarēm ir pilnveidojusies un augusi, jo, attīstoties zinātnei un kultūrai, radās jaunas

1945. gada.			
Datums	Inventāra №	Autors, nosaukums, daļa	
20.7.45	2431	Andrusa Nudras apot. savst. d/2	
(S)	2430	Александров, И.	Самосознание народа
(S)	2432	Савицкий, А.	Самосознание народа - эволюционный процесс
(S)	2434	Гуденхов, В.И.	Камф им Панюкова
(S)	2435	Гринер, Ричард	Кунстполле in Haus und Markt
(S)	2436	Франк, Мико	Лувантис
(S)	2437		Фührer durch Riga
(S)	2438		La Philosophie Tchecoslovaque contemporaine
(S)	2439	Топкин, Александр	Особенности современного искусства
(S)	2440	Милге, Н.Р.	Удмуртский язык в дер. коммунист.
(S)	2441	Гуденхов - В.И.	Гуденховы von heute
(S)	2442		Пропаганда
(S)	2443		Человек
(S)	2444	Человек. Плана	История
(S)	2445		Г. Г. Масарика Писем по I. B. Копце.
(S)	2446		De Danimarka
(S)	2447	Яхл, Ватшер	Geschichte 1. Klasse
(S)	2448		2. Klasse
(S)	2449		3. Klasse
(S)	2450	Сиванга, Роберт	Класс в таукас инициации?
(S)	2451	Эглитс, Виктор	История культуры
(S)	2452	Талля	Классификация и значение языка
(S)	2453	Эглитс, Виктор	Классификация
(S)	2454		Оксфорд и Новосибирск
(S)	2455	Аксент, П.	Классификация инициации инициации
(S)	2456	Кохансон, Н.	Алгебра и др.
(S)	2457	Плент, Ф.	Классификация инициации инициации
(S)	2458	Эглитс, Виктор	Эглитс
(S)	2459		Классификация
(S)	2460	Гурбанов, О.З.	Достоинства

Piezīmes	
	Nod. Spec. arto 4-49.g.
	Spf. - 124-75
	Nod. apm. d. Mat. 396-65.g.
	Nod. spec. arto 4-49.g.
	Nod. spec. arto 4-49.g.
	Nod. spec. arto 4-49.g.
	Nod. Spec. arto d 11-26. 153

Sp (S)	✓	✓	27894
Sp (S)	✓	✓	27895
Sp (S)	✓	✓	27896
Sp (S)	✓	✓	27897
Sp (S)	6 ✓	✓	27898
Sp (S)	6 ✓	✓	27899

19 Ieraksti inventāra grāmatā ar specfonda atzīmēm

14 Zanders, O. 2000. *Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā* (13.–17. gs.), 140. lpp.

zinātņu nozares un apakšnozares. LU AB grāmatas tiek klasificētas pēc UDK – universālās decimālās klasifikācijas. Bibliotēku informācijas sistēmu attīstība pasaulē un to ieviešana Latvijas bibliotēkās neapšaubāmi ir atviegojusi informācijas ieguvu pa zinātņu nozarēm. Pagājušajā gadsimtā krājuma lietotājs, kuru interesēja kino vēsture vai medicīna, strādāja ar sistemātisko katalogu bibliotēkā *de visu*, bet mūsdienās to pašu informāciju var atrast internetā, neizejot no mājas vai darba kabineta. Tātad katra grāmata bibliotēkā tiek klasificēta, UDK indeksu ievadot elektroniskajā katalogā. Agrāk klasifikācijas indeksu ierakstīja arī grāmatā zem zīmoga, bet, kopš tiek strādāts ar BIS *Aleph*, tas vairs netiek darīts.

Katra darba klasifikācija ir atkarīga tieši no klasifikatora profesionalitātes. Lielisks piemērs ir Astrīdes un Ivara Ivasku grāmatu kolekcijas dāvinājums Misiņa bibliotēkai – grāmatas 33 pasaules valodās, kas klasificētas pa 40 zinātņu nozarēm un apakšnozarēm.

Viena no bibliotekāra atstātajām zīmēm grāmatā ir šifrs – nosacīta burtu un ciparu vai arī tikai ciparu, vai tikai burtu kombinācija, kas, sistematizējot krājumu pa zinātņu nozarēm vai pēc cita principa, norāda izdevuma atrašanās vietu bibliotēkas informatīvo resursu krājumā.

Ja bibliotēkas krājumā ir vairāk par 3 miljoniem dažādu izdevumu eksemplāru, tad racionālam izvietojumam ir liela nozīme. LU AB tiek izmantots gan kārtojums pa zinātņu nozarēm un nozares ietvaros alfabēta secībā, gan formālais kārtojums. 20 Kārtojums pa zinātņu nozarēm aizņem daudz vietas, jo nozares ietvaros ir jāatstāj brīva vieta jaunienākušajiem izdevumiem, un arī tad pēc kāda laika izdevumi ir jāpārvieta, lai atbrīvotu vietu jaunajiem. Pozitīvais: zinošs bibliotekārs dažādu kataklizmu gadījumā (nav elektrības vai serveri iziet no ierindas) var atrast izdevumus, kurus pieprasījuši lietotāji.

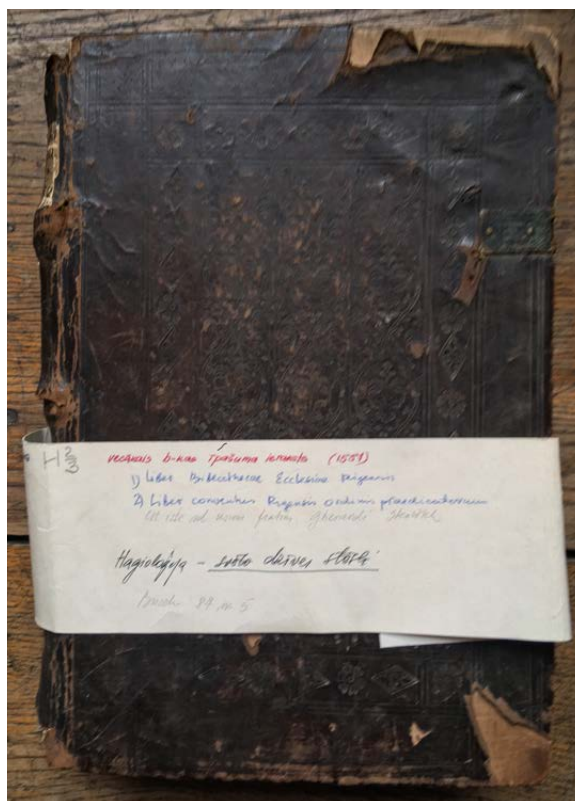
Formālais kārtojums ir pēc izdevuma formāta, tas ir, pēc izmēra, izdevumu ienākšanas secībā. Šajā kārtojumā šifru attēlo arī uz grāmatas muguras, parasti to uzlīmējot. Ja izdevuma biezums to neatļauj, tad šifru raksta uz vāka

20 Formālais grāmatu kārtojums

kreisajā apakšējā stūrī. Šī izvietojuma pozitīvā puse ir tā, ka grāmatas kārtu citu aiz citas, nav jāatstāj brīva vieta un krājums nav jāpārvieto. Izskatās arī ļoti kārtīgi, un tas ir kompakti novietots, turklāt izslēgto grāmatu vietā var ievietot citu izdevumu, kuram iedots tas pats šifrs, bet šifru grāmatā var nosvītrot veco inventāra numuru un tā vietā ierakstīt jauno. Šifra attēlojumam uz grāmatas muguras, to uzlīmējot, ir arī negatīvā puse, jo, grāmatai mainot krājumu, tā maina arī šifru, bet, noplēšot veco, var sabojāt arī grāmatu. LU AB krājumā ir grāmatas ar dažādi attēlotu šifru: šifrs ierakstīts tieši grāmatā, grāmatas gan ar aplīmētām mugurām, gan ar papīra apvāku, uz kura ir ne tikai šifrs, bet arī cita ar grāmatu saistīta informācija – autors, nosaukums, izdošanas gads u. tml., kas ir grāmatu saudzējošs, bet salīdzinoši dārgs un darbietilpīgs process. ²¹

LU AB krājums ir nenovērtējams dārgums ar vēl neizzinātām iespējām dažādās pētniecības jomās. Arī šis bija tikai neliels ieskats zīmēs, kuras LU AB grāmatās un ar tām saistītajos materiālos piecu gadsimtu garumā ir atstājuši gan īpašnieki, gan bibliotekāri, gan izdevēji.

²¹ Grāmata ar papīra apvāku

AVOTI UN LITERATŪRA

Bibliotheca Rigensis – 480: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka gadsimtu liecībās. 2004. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 230, [1] lpp.

Dreimane, J. 2004. *Latvijas bibliotēkas otrās padomju okupācijas gados: promocijas darbs.* Rīga: LU, 194 lpp.

Fukss, M. *Rīgas pilsētas bibliotēkas albums – hronika.* LU AB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa (turpmāk LU AB R), inv. Nr. 4839.

Handbuch der Stadt-Bibliothek (1702–1842). LU AB R, inv. Nr. 2853.

LPSR ZA FB J. Misiņa latviešu literatūras nodaļas inventāra grāmata ar numuru MN 33. 1963/1964. LU AB Krājuma komplektēšanas un attīstības nodaļa (turpmāk LU AB KK).

Meklējiet rakstos!: Misiņa bibliotēkai un Kārlim Eglem 130: rakstu krājums. [2018]. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 319 lpp.

Rīgas pilsētas bibliotēka. Inventāra grāmata. 1942. LU AB R. *Rīgas pilsētas bibliotēka – LPSR Valsts vēsturiskā bibliotēka. Inventāra grāmata Nr. 1. 1944/1945.* LU AB KK.

Svēts mantojums Rīgai. J. Misiņš un viņa bibliotēka. 2002. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 242, [1] lpp.

Zanders, O. 2000. *Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.).* Rīga: Zinātne, 395 lpp.

Библиотеке 450: к юбилею Фундаментальной библиотеки АН Латвийской ССР, 1524–1974. 1974. Рига: Зинатне, 199 с.

Latvian exile books and press in the occupied Latvia to determine the role the Soviet power had given to it. Documents of the Latvian SSR censorship institution, the Central Committee of the Latvian Communist Party and the libraries were used in the research.

Daina Gulbe

Ownership Marks in Books of the Academic Library of the University of Latvia During Centuries

The Academic Library of the University of Latvia has changed its name, structure and legal status for several times during nearly 500 years of its history, therefore different ownership marks have been changed and added. The paper analyses the main types of ownership marks. The analysis is based on my observations and conclusions drawn from the experience in my everyday work. I have noticed a great variety of ownership marks in books.

These marks testify the fate of a book from its publication to the arrival in the Library and within its stock. A mark in a book is an instrument with multifunctional meaning: first – a sign of ownership, second – a stamp as visual identity of the institution. Other elements are also present: rubber stamps and entry numbers or barcodes. These marks alone tell rather little, but together with an inventory book or electronic catalogue, they give the main information about the book: when and how it was obtained (where it was purchased, who donated it) and its price. Since the foundation of the Library, its books have been classified according to their subject taking into consideration demands and possibilities of the respective time. The location of the respective publication in the collection is indicated by a call number – a combination of characters assigned to the item.

Sandija Iesalniece

Anatomy of Audiobooks and their Design: Synergy with the Printed Book vs. Self-sufficiency (Im Krebsgang by Günter Grass, Poetry by Ernst Jandl, and My Life by Bill Clinton)

An audiobook, which complements a printed book, should be considered as an interpretation of a written text (as for instance a reading or an audio play) and as an independent literary item. A printed book and an audiobook have mostly similar design, also to ensure a smooth marketing of an audio book, because it is mostly seen as a supplement to a printed book. If similar or the same graphic elements and pictures are used,